

על עשרת הדיברות

מאת: מוטי לרנר

עשרת הדיברות הן כמובן מסמך מעניין וחשוב, שהיה ודאי מהפכני ומשמעותי מאד בעת היווצרותו, אך עלינו להתבונן בו בעין ביקורתית ולבחון את תקפותו בימינו. כל אדם סביר יקבל ודאי את רובן, ואף על פי כן, בעצם הגדרת הדיברות האלה כ"עשר הדיברות" – דהיינו מערכת של ציוויים ואיסורים בעלת תוקף כמעט מוחלט – ישנה רעה חולה.

תולדות האנושות מוכיחות שהצייתנות העיוורת והמוחלטת לעשרת הדיברות האלה יצרה לעתים אסונות נוראים. נלך מן הקל אל הכבד:

"כבד את אביך ואת אימך" היא כמובן מצוות עשה חשובה. אבל האם היא מוחלטת? ודאי שלא. אב מכה, מתעלל, מתנכר ומשפיל איננו ראוי לכבוד. כך גם איננה ראויה לכבוד אם נצלנית, אטומה, כפייתית, שאיננה מסוגלת לאהוב. החשש והאשמה מפני הפרת המצווה הפכו להיות מלכודת ייסורים נוראה לילדים רבים עד ימינו אלה.

"לא תעשה לך פסל ומסכה" – הוא איסור שהיהדות האורתודוקסית עדיין משתמשת בו כדי למנוע כל עיסוק באמנות ויזואלית: ציור, פיסול, תיאטרון ומחול. האם יש בו עדיין מן ההיגיון? האם אין הוא מעקר את המאמץ האנושי להרחיב את תודעתו ותובנתו, ולבטא את עולמו הרגשי של האדם?

"זכור את יום השבת" – היא מצוות עשה שהפכה להיות נדבך מרכזי בכפייה הדתית בישראל, ומוחלטותה איננה מאפשרת לרבים מאיתנו לפתח חוויות משפחתיות על פי דרכם, או לבלות את סוף השבוע על פי השקפת עולמם.

אבל הדיברה ההרסנית ביותר היא כמובן הדיברה הראשונה – אני ה' אלוהיך, וכו'. דיברה זו מעמידה את האלוהים במרכז העולם, ומגמדת את מקומו של האדם. לא עוד האדם ריבון על מעשיו, רגשותיו ומחשבותיו, אלא האל. אילו התפתחה האנושות בלי קללתה של הדיברה הזאת, ואפשרה לאדם לעמוד במרכזו, היינו כנראה בני אדם טובים יותר, המקיימים אנושות טובה יותר.

אולם הנורא מכל הוא, שדיברה זאת אפשרה לרוע האנושי הזועתי ביותר להיאחז בה ולנמק באמצעותה את העוולות הנוראות ביותר – לא רק ביהדות אלא גם בדתות המונותאיסטיות האחרות – הפושעים הגדולים ביותר בהיסטוריה האנושית הגדירו את עצמם כנציגי האל היהיר הזה, ובאמצעות הבלעדיות שהעניקו לו, שפכו אוקיינוסים של דם, ולא אפשרו קיום אנושי, פלורליסטי, המבוסס על פתיחות וסובלנות.

מהי האלטרנטיבה ל"עשרת הדיברות"? מהי האלטרנטיבה למערכת חוקים כלשהיא? האם צריך לבטל את כל מערכות החוקים המוסכמות שלפיהן אנחנו חיים? התשובה היא כמובן שלילית – מערכת חוקים הינה כלי הכרחי לכל חברה השואפת להתקיים. אך אסור לראות במערכות החוקים השונות את חזות הכל. כל חוק צריך להיבחן בנסיבות בהן הפרט בוחר

לציית לו. מוטב לאדם שלא יטיל את יהבו ברגע הכרעה קשים על החוק בלבד. אדם המצפה שהחוק יספק לו תפריט מדויק של פעולות עשה ואל תעשה, מפקיע מידיו את האחריות על עצמו ועל מעשיו. נדמה לי, לכן, שהחיפוש אחרי "דיברות" סופו באכזבה. במקום החיפוש אחרי דיברות אני מציע חתירה להתבוננות מורכבת, מעמיקה ומפוכחת – שבסופה יכריע הפרט – ברגע הכרעה משמעותיים - בדבר האסור, המותר והמתחייב על פי שיקול דעתו.

לכאורה יש סכנה גדולה בהטלת האחריות על האדם לגבי הכרעותיו. מניין הביטחון שהכרעותיו של כל אדם תהיינה מוצלחות יותר מאשר צייתנות לחוק שנקבע על מי שנבחר הוא הוסמך או התנסה בכך? אכן כן. אין ביטחון כזה, אבל הספק עדיף על פני צייתנות עיוורת למי שמשתמש בחוק להשגת מטרות שליליות. אם האנושות תבחר בדרך שבה יידע האדם לפקוח עיניים, להתבונן, לחשוב, לנתח, לאזן, ולבחור – ייתכן שאפשר יהיה לוותר על רבים מן החוקים שאנו מצייתים להם – ובכלל זה עשרת הדיברות.